

Тетяна Олександрівна Даценко,
заступник завідувача НМЦ інформаційно-рекламної та профорієнтаційної діяльності,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

УДК 159.922.38

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОДОЛАННЯ ПРИРОДНОГО ВІКОВОГО СТРАХУ

Проанализированы возможности психолого-педагогического сопровождения детей старшего дошкольного возраста с целью помочь им в преодолении характерных для данного возраста естественных возрастных страхов. Представлена авторская программа психолого-педагогического сопровождения, основными направлениями которой являются: 1) информированность всех участников процесса сопровождения о детских страхах и стратегиях их преодоления; 2) эмоциональная поддержка ребенка в ситуации проживания им страха; 3) соучастие, совместные действия взрослого и ребенка по преодолению страха. Обозначены базовые принципы, цели и задачи предложенной программы, а также описаны основные этапы ее реализации. Показано, что главная цель психолого-педагогического сопровождения – актуализация в опыте старших дошкольников в ситуациях страха стратегий продуктивного копинга по его преодолению.

Ключевые слова: старший дошкольный возраст, природные возрастные страхи, преодоление страхов, копинг-стратегии, психолого-педагогическое сопровождение, программа сопровождения.

In the article possibilities of psychological and pedagogical support of senior preschool children to assist them in overcoming age-related fears were analyzed. Author's program of psychological and pedagogical support was presented. The main directions of the following program are: 1) awareness of all participants in support of children's fears and coping strategies of the process; 2) emotional support for the child in a situation they fear living; 3) participation and joint action of an adult and a child to overcome fear. It marked the basic principles, aims and objectives of the proposed program, and describes the main stages of its implementation. It is shown that the main purpose of psychological and pedagogical support is actualization of the experience of the senior preschool children in situations of fear coping strategies productive to overcome it.

Key words: preschool age; age-related fears; overcoming fears; coping strategies; psychological and pedagogical support; program of support.

Діти старшого дошкільного віку – віку, в якому актуалізуються природні вікові страхи і є нагальна необхідність продуктивного їх опрацювання – потребують своєчасної фахової психолого-педагогічної підтримки з опрацювання ними власних вікових страхів. Результати теоретичного аналізу фахової літератури, присвячені проблемі подолання дитячих страхів [2; 3; 4; 5; 6] та результати власних експериментальних досліджень [1] стали основою для розробки програми діяльності фахівців (дитячих психологів, вихователів дошкільних навчальних закладів) із дітьми та їхніми батьками.

Мета пропонованої увазі статті полягає у презентації програми психолого-педагогічного супроводу з подолання природних вікових страхів дітьми старшо-

го дошкільного віку на основі активації стратегій продуктивного копіngu.

Ми розуміємо психолого-педагогічний супровід як надання своєчасної фахової психолого-педагогічної допомоги дітям та їхнім батькам з опрацювання ними власного вікового страху. Цільовими аудиторіями психолого-педагогічного супроводу є: 1) діти старшого дошкільного віку двох «груп ризику» – ті, хто в ситуаціях страху віддають перевагу стратегіям непродуктивного копіngu, відтермінують продуктивне опрацювання вікового страху і не набувають необхідного досвіду успішного його подолання; ті, хто вдаються для опрацювання страху до стратегій емоційного копіngu, не маючи належного досвіду продуктивного емоційного переживання страху. Такі

діти наражені на емоційний стрес, що тривалий час зберігається в пам'яті як потужна травмівна подія; 2) батьки дітей – ті, хто не мають чітких уявлень про значущість вікових страхів у житті дитини; ті, в кого страх викликає стурбованість та змушує почуватися безпорадними і нездатними допомогти дитині.

В основу програми покладено ідею, за якою психологічний супровід дошкільника має здійснюватися за трьома основними напрямками: 1) *інформованість*, 2) *розуміння*, 3) *співучасть*. Засадами супроводу є, *по-перше*, означення місця та ролі в реалізації програми суб'єктів, яким вона адресована – фахівців, дітей, батьків дітей, а *по-друге*, забезпечення принципу надійності запропонованої програми, тобто відтворюваність її принципів, змісту, етапів та процедур в інших умовах і на інших експериментальних вибірках.

На думку російських науковців Р. Грановської та І. Нікольської, психологічна допомога та підтримка дитини «базується на знанні багатьох факторів, і, передусім, на розумінні її проблем, специфіки внутрішнього світу та поведінки. Для того, щоб набути таких знань, необхідно навчати дітей не за книгами (як це часто буває), а постійно взаємодіяти з ними» [4]. Одним із таких факторів, що є перешкодою на шляху до позбавлення дитини від страху, може стати неблагополучний нервово-психічний стан її батьків або конфлікти у сім'ї. У цьому випадку необхідна попередня допомога батькам та родині в цілому [2; 3].

Головне технологічне завдання програми психолого-педагогічного супроводу дітей старшого дошкільного віку з опрацювання ними природних вікових страхів – це практична реалізація разом із дітьми структурно-динамічної моделі трансформації поведінки уникання страхів на поведінку активного їх опрацювання за системними принципами «знання (інформованість), підтримка (насамперед, емоційна) та співучасть» (рис. 1).

Мета програми: підвищення психологічної компетентності вихователів та батьків у здійсненні психолого-педагогічної підтримки дітей старшого дошкільного віку в подоланні страху шляхом активації у них продуктивних копінг-стратегій.

Завдання програми:

- 1) здійснення інформаційно-просвітницької діяльності зі вчителями та батьками щодо проблеми дитячих страхів, особливостей опрацювання та ресурсів їх подолання у старшому дошкільному віці;
- 2) формування у дорослих вмій та навичок ефективного емоційного спілкування та контактної (довірливої) взаємодії з дитиною в загрозованих ситуаціях, що активують страх або тривогу;
- 3) заохочення поведінки співучасті та співпраці у відносинах «учитель – батьки – дитина», «учитель – дитина», «батьки – дитина», «дитяча група» тощо;
- 4) формування відповідальності вихователів та батьків за особистий вплив на розвиток дитини;
- 5) зміцнення мотивації батьків до дій, що сприятимуть емоційній єдності сім'ї;
- 6) формування у батьків настанов приймати власну дитину та сприймати її такою, як вона є;
- 7) формування готовності надавати дитині емоційну підтримку, коли вона її потребує;
- 8) сприяння розвитку продуктивних копінг-стратегій у дитини за допомогою збільшення її соціальних контактів, ігрового програвання емоцій та застосування інтерактивних технік і технологій.

Принципи запровадження програми. Базовими системними принципами запровадження програми з трансформації поведінки щодо уникання дітьми страху є:

- 1) принцип інформаційно-просвітницького впливу;
- 2) принцип фасилітації та емоційної підтримки;
- 3) принцип співучасті та спільної діяльності.

До інших, не менш важливих принципів можемо зарахувати:

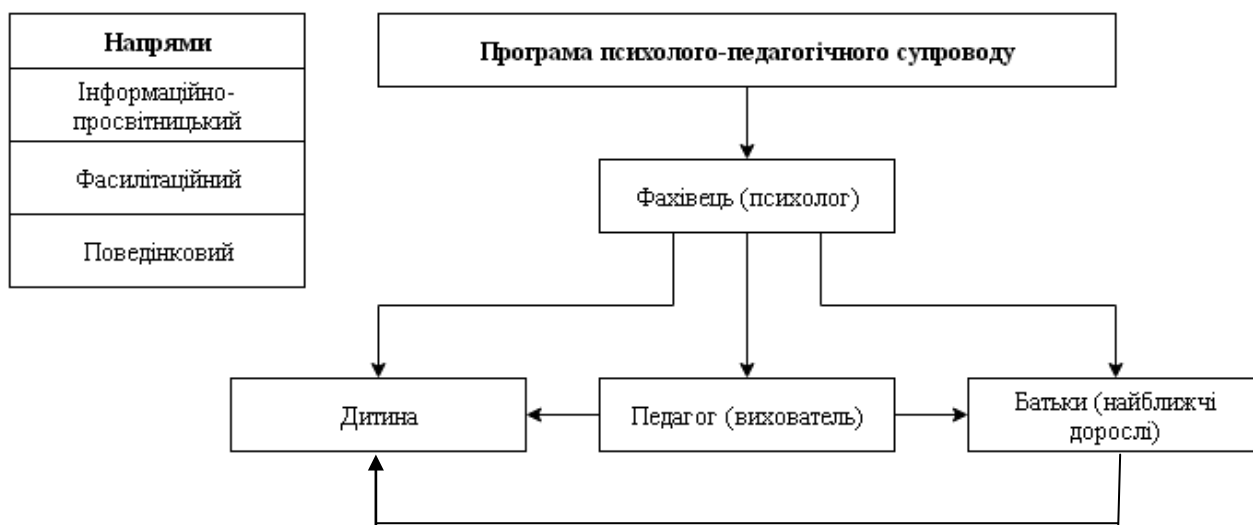

Рис. 1. Модель реалізації програми психолого-педагогічного супроводу старших дошкільників у подоланні ними вікових страхів

- 1) принцип навчання, заснованого на досвіді дитини та визначенні зони її найближчого розвитку;
- 2) принцип безумовного прийняття дитини з боку її соціального оточення – психолога, вихователів, батьків, інших референтних осіб;
- 3) принцип партнерства у спілкуванні дорослого з дитиною, дотримання рівноправності загального безумовного прийняття;
- 4) принцип заохочення дитини до продуктивної діяльності – індивідуальної та спільної з іншими значущими особами – дорослими та однолітками;
- 5) принцип реагування на дитячі проблеми, що викликають тривогу і страхи та пере-

творення їх на об’єкт творчого опрацювання й переосмислення – самостійного і спільного з іншими.

Зміст програми:

Програма здійснюється за трьома змістовими напрямками (рис. 2): 1) інформаційно-просвітницького; 2) фасилітаційного (психологічна підтримка); 3) поведінкового (тренінги, гра, спільні дії, інтерактивні заходи).

Важливими та невід’ємними складниками програми психолого-педагогічного супроводу є етапи та процедури її реалізації. Детальніше вони представлені у таблиці 1.

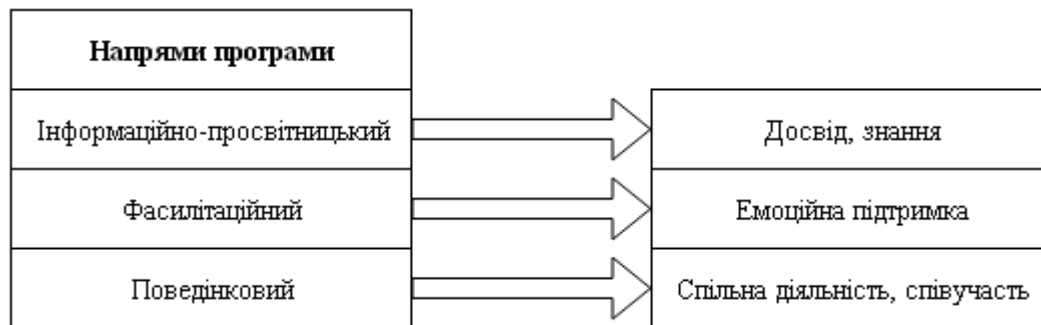

Рис. 2. Напрями програми психолого-педагогічного супроводу

Таблиця 1

Етапи та процедури реалізації програми

№	Напрямок	Кому адресовано	Зміст	Форма контролю
1.	Діагностика спектру страхів та стратегій їх опрацювання	Діти, батьки	Індивідуальні та групові бесіди з дітьми; анкетування батьків; фокусовані інтерв'ю; проєктивні методи «Страхи в будиночках» (М. Панфілова), «Мої страхи» (О. Захаров), «Я і мій страх» (М. Таймалу), тест руки Е. Вагнера [2; 3; 5; 6]	Виявлення спектру страхів та рівня сформованості копінг-стратегій на момент первинної діагностики; рівня обізнаності батьків з певної проблеми
2.	Інформаційно-просвітницький	Учителі, батьки	Індивідуальні консультації, тренінги, онлайн-консультації, інформаційні стенди	Спостереження
3.	Фасилітаційний	Діти старшого дошкільного віку	Індивідуальні та групові заняття, ігри-вправи, повсякденне життя, бесіди (теми: «Весело/сумно», «Боязкий/сміливий», «Я не один», «Кольоровий настрій», «Казковий страх», «Я приймаю рішення, я дію!», «Негативні емоції», «Страшний сон», «Мій досвід»)	Спостереження
4.	Поведінковий	Діти	Творча діяльність (арт-терапія, пісочна терапія), спільне опрацювання страхів дитячою групою	Спостереження
5.	Контрольна діагностика	Діти	Індивідуальні та групові бесіди з дітьми; анкетування батьків; фокусовані інтерв'ю; проєктивні методи «Страхи в будиночках» (М. Панфілова), «Мої страхи» (О. Захаров), «Я і мій страх» (М. Таймалу), тест руки Е. Вагнера [2; 3; 5; 6]	Порівняння показників первинної та завершальної діагностики

Нами було визначено такі *критерії* ефективності програми:

1) підвищення інформаційної компетентності вчителів та батьків із питань природного вікового страху старших дошкільників;

2) позитивні зміни в емоційній взаємодії «дитина – батьки», зокрема поведінка співучасті;

3) актуалізація продуктивних копінг-стратегій у дітей (під час вибору стратегій опрацювання страху надання переваги продуктивним копінг-стратегіям, а не стратегіям захисту – непродуктивним).

Програма психолого-педагогічного супроводу містить систему інтерактивних та фасилітаційних технологій, зокрема: ігор-вправ, що актуалізують пізнавальний, емоційний і поведінковий компоненти психічного життя дитини та передбачають: 1) розвиток уявлень про вікові дитячі страхи та рефлексій щодо них; 2) активізацію продуктивних копінг-стратегій з подолання страху та опанування емоціями, які з ним пов'язані; 3) практичне засвоєння моделей продуктивного подолання страху.

Отже, *психолого-педагогічний супровід* – це надання своєчасної фахової психолого-педагогічної допомоги дітям та їхнім батькам з опрацювання вікового страху. Програма психолого-педагогічного супроводу – це документ, де прописано технології забезпечення сприятливих умов для цілісного, всебічного і гармонійного індивідуально-особистісного розвитку дитини, з її природними віковими інтересами та потребами.

Розв'язання завдання з розширення спектру продуктивних копінг-стратегій з подолання вікового страху старшими дошкільниками передбачає реалізацію трьох напрямів спільної діяльності фахівців, вихователів, учителів та батьків: 1) розширення знань, уявлень та формування досвіду дітей; 2) здійснення фасилітаційних заходів (створення емоційно сприятливої атмосфери, стосунків довіри та прийняття дитини); 3) демонстрація та заохочення поведінки

співучасті та співпраці у процесі ігор, творчої діяльності, спільного опрацювання дітьми вікового страху та іншого потенційно-травматичного досвіду.

Застосування запропонованої програми сприятиме формуванню у дітей настанов на відкритість до світу, актуалізації позиції «навчання», бажання контактувати зі світом та його суб'єктами, а також розширенню спектру можливих моделей продуктивного копінгу в подоланні страху.

Таким чином, у зв'язку зі стрімкими суспільно-політичними змінами, трагічними подіями в Україні та медіатизацією усіх сфер життя, ризику активації страху зростають, зокрема серед дітей. Отже, вважаємо доцільним продовжувати наукові розвідки з пошуку способів успішного подолання страхів дітьми.

Використані літературні джерела

1. *Даценко Т.* Дослідження копінг-стратегій у дітей старшого дошкільного віку [Текст] / Т. О. Даценко // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2016. – Вип. 1. – С. 50–54.

2. *Захаров А.* Дневные и ночные страхи у детей [Текст] / А. И. Захаров. – СПб. : Союз, 2000. – 448 с. – (Серия: «Психология ребенка»).

3. *Захаров А.* Неврозы у детей и психотерапия [Текст] / А. И. Захаров. – СПб. : Союз, 1998. – 336 с.

4. *Никольская И.* Психологическая защита у детей [Текст] / И. М. Никольская, Р. М. Грановская. – СПб. : Речь, 2001. – 507 с.

5. *Панфилова М.* Страхи в домиках. Диагностика страхов у детей и подростков [Текст] / М. Панфилова // Школьный психолог. – 2000. – № 8. – С. 82–83.

6. *Taimalu M.* Children's Fears and Coping Strategies: a Comparative Perspective [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу: <http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/723/1/Taimalu2007.pdf>. – Назва з екрана.